

TÜRKİYE DE AİLEDEN BİRİ OLSAYDI: MALİYE POLİTİKASININ SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

S. Çağrı ESENER

Yrd. Doç. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, E-mail: cesener@bandirma.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma çeşitli maliye politikası araçlarının ekonomik performans üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada seçilmiş Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve PIIGS olarak da adlandırılan borç krizi yaşayan ülkelerin yanı sıra genişletilmiş modelde Türkiye de yer almaktadır. Panel veri analizinin çeşitli yöntemleriyle yapılan ampirik sınamalar çerçevesinde ekonomik büyümeyi etkileyen ana değişkenlerin vergiler, sosyal güvenlik harcamaları ve kamu tüketim harcamaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Maliye Politikası, Kamu Harcamaları, Vergileme ve Kamu Gelirleri, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi.

JEL Kodları: E62, H00, H20.

WHAT IF TURKEY WAS A MEMBER OF THE FAMILY: THE EFFECTS OF FISCAL POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN THE SELECTED EUROPEAN UNION MEMBER COUNTRIES AND TURKEY

Abstract

This research concentrates on the effects of several fiscal policy instruments on the economic performance. The study contains Turkey in its extended models as well as selected European Union countries which also include so-called PIIGS or debt overhang countries. With regard to the different methods of panel data analysis, empirical results show that taxes, social contributions and public consumption expenditure variables are the key elements which effect economic growth.

Keywords: Fiscal Policy, Public Expenditure, Taxation and Revenue, Economic Growth, Panel Data Analysis.

JEL Classification Codes: E62, H00, H20.

1. GİRİŞ

Yansımaları pek çok alanda yoğun biçimde hissedilen küresel mali kriz, on yıla yaklaşan tarihçesiyle ülkelerin kamu sektörü karar mekanizmalarını, mali reform hedeflerini ve bir bütün olarak bakıldığında maliye politikalarını derinden etkilemiştir. Hâlihazırda yaşanmakta olan ve sonuçlarının çok daha uzun bir döneme yayılacağı düşünülen bu kriz ile birlikte devlet fonksiyonunun hangi noktayla sınırlı kalması gerektiğine dair sorgulamalar yeniden tartışılmaya başlanmış, uygulanması gereken mali çözümlerin kamu kesiminin hangi fiskal ya da ekstrasfiskal işleviyle gerçekleştirileceğine dair ortak bir çözüm noktası da halen geliştirilememiştir.

Günümüzde, belki de yukarıda sözü edilen türden bir ortak politika önerisi oluşturulmadığı için ülkeler kendi yerel çözüm politikaları vasıtasıyla kriz kaynaklı iktisadi sorunlarını çözme gayreti içerisine girmişlerdir. Ancak yine de söz konusu tartışmaların merkezinin ülkelerin mali konsolidasyon ve sürdürülebilirlik hedeflerini en az yıpratacak politikanın bulunması noktası üzerinde toplandığı ve krizin neden olduğu olumsuz dalgalanmaları giderecek mali uyarıcı araçların belirlenmesinde saklı olduğu düşünülmektedir. Böyle bir politika-araç bütüncülüğü, farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler açısından (farklı bileşmelerle de olsa) temel düzeyde oluşturulabilirse, politika yapıcılar açısından zaman ve mekana bağlı sorunların önemli ölçüde üstesinden gelinebileceği savunulabilir. Bu çerçevede, konjonktürel gelişmeleri de esas alan denge politikaları vasıtasıyla uzun dönemde mali konsolidasyon ve dolayısıyla hedeflenen bütçe ve borçlanma politikalarına ulaşılması; kısa dönemde ise krizin olumsuz etkilerinden sıyrılabilmek için faydalanılacak genişletici maliye politika araçları, teşvik ve benzeri uyarıların çatışmasının önüne geçilebilecektir. Yine, her iki politikanın bir arada ve bir diğerini en az sekteye uğratan biçimde yürütülebilmesi ise politik ve bürokratik karar mekanizmalarının inisiyatifinde olacaktır.

Bilindiği üzere, gerek ülkemiz gerekse de Avrupa Birliği üyesi ülkeler günümüzde 2008 Küresel Finans Krizinin farklı sonuçlarından çok yönlü olarak etkilenmektedirler. Avrupa Birliği kendi içerisinde borç politikaları, bütçe dengesi ve Euro üzerinde düzenleyici birtakım önlemlere dair hareket planları geliştirmeye çalışırken ülkemiz ise küresel ve bölgesel yapısallaşmış bazı ekonomik sorunların yanı sıra konjonktürel ve ticari başkaca sorunlarla yüzleşmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinden doğan dönemsel yakınlaşma ve uzaklaşmalar ile küresel krizlerin etkisi, karşılıklı ekonomik ilişkileri de doğrudan ve dolaylı olarak etkilemekte; bu ise tıpkı GSYİH değerleri gibi nihai olarak kamu kesimi hesaplarına bir noktada yansımaktadır. Ayrıca, AB de kendi içerisinde homojen bir yapıda olmadığından içerisindeki gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş üyelerin ekonomik sorunlara bakışı ve duyarlılığında da farklılaşan noktalar bulunduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, gerek AB içi ülke ilişkileri gerekse de AB-Türkiye ilişkileri kompleks bir bütünün parçaları gibidir.

Özellikle kamu kesiminde son 130 yıllık süreçte görülen GSYİH'e oranla en yüksek ikinci borç seviyesine ulaşılmış olması¹, AB üyesi ülkelerin kamu maliyesini ele alış şekillerinde de bazı farklılaşmalara yol açmış; bu durum, ülkeler bazında para ve maliye politikalarının tekrar gözden geçirilme sürecini de hızlandırmıştır.² Yine borçlanma dışında,

¹ IMF Mali İşler Direktörü ve eski Türkiye masası şefi Carlo Cottarelli'nin 2012 yılında maliye politikası ile ekonomik performans arası ilişkiye dair sunumu için bkz.; <https://www.imf.org/external/np/speeches/2012/031312.htm> (Son Erişim Tarihi: 7.3.2016).

² Gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye örneğini borçlanma konusu özelinde inceleyen görece geniş çaplı bir yakın dönem analiz için Esener (2013)'e bakılabilir.

vergi politikasında sadeleşme ve kamu harcamaları üzerinde de etkinliği artırıcı birtakım reform girişim ve eğilimlerinin ülkelerin kendi koşulları ve yönetsel güçleri çerçevesinde ifa edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bunun birincil nedeni, 90'lı yıllardan bu yana para politikası açısından atılmış olan ortak adımların maliye politikası değişkenleri açısından önemli ölçüde atılmamış olmasında aranabilir. Üye ülkeler, vergiler ve kamu harcamaları yönüyle sahip oldukları yetkilerin yalnızca sınırlı bir yüzdesini bir üst otorite veya çatı bir oluşum ile paylaşmaya sıcak bakmaktadırlar. Bu ise dışarıdan bakıldığında işin para politikası ayağını güçsüz bırakır bir görünümün sergilenmesine neden olmaktadır.

Konunun ekonomik performans ölçüm tarafına bakıldığında iktisadi ve mali literatürde sıklıkla esas alınan değişkenin ekonomik büyümedeki hız veya oranlar arası farklılaşmalarla bir şekilde ilişkilendirildiği görülmektedir. Günümüzde, ekonomik büyüme açısından yapılan modellemelerde tercih edilen iki temel yöntem bulunmaktadır. Bunlar; içsel ve neoklasik büyüme modelleridir. Her ne kadar içsel büyüme modelleri de maliye politikalarını ekonomik büyüme açısından önemli bir değişken olarak kabul etse dahi dışsal bazı faktörleri barındırmıyor oluşu nedeniyle çalışmaların önemli bir kısmının neoklasik modeller üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu modelin esas alındığı çalışmaların sözü edilen nedenden ötürü maliye politikalarını analize görece uygun olacağı değerlendirilmektedir. Yine bu konuda, doğrudan maliye politikasını konu almamakla birlikte Barro (1996) ekonomik büyümenin açıklayıcılarını analiz ederken modelinde mali değişkenlere de yer vermiş ve bunların bir kısmında anlamlı sonuçlara da ulaşmıştır.³

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: LİTERATÜR İNCELEMESİ

Maliye politikasının teorik düzeyde de olsa ekonomik büyüme ile bir noktada ilişkilendirilebileceği iktisadi yazında bilinen bir olgudur. Benzer şekilde, konuyla ilgili olarak geçmişte yapılmış ve mali değişkenleri içeren hemen her araştırmada üretken kamu harcamalarındaki artışın ve serbest piyasa etkinliği üzerinde bozucu etkisi olmayan bir vergilemenin ekonomideki genişlemede pozitif etkisi olabileceği varsayılmaktadır. En azından kuramsal bakışın bu çerçevede olduğu söylenebilir. Ancak uygulamaya bakıldığında bu durum biraz daha karmaşık bir hal almaktadır.

Maliye politikası ile ekonomik büyümeyi 1961-1976 yılları için 100 ülkeyi kapsayan çalışmasında ele alan Landau (1983), yatay kesit analizi yöntemini kullanmış ve kamu harcamalarının GSYİH'e oranının ekonomik büyüme ile ters yönde ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Kormendi ve Meguire (1985) yılındaki çalışmalarında 1950-1977 yıl aralığı için yatay kesit analizi yöntemiyle 47 ülkeyi teste tabi tutmuşlar ve parasal şokların büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Koester ve Kormendi (1989) 63 ülke verisiyle 1970'li yıllar için ortalama ve marjinal vergileme oranlarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini incelemiş ve marjinal vergi oranlarındaki bir artışın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.⁴ Barro (1991) yapmış olduğu yatay kesit analizinde ise 1960-1985 dönem aralığı için 98 ülkeyi incelemiş ve ekonomik büyüme ile kamu tüketim harcamalarının GSYİH'e oranı arasında negatif yönlü bir ilişkiye rastlamıştır. Yine bu çalışmaya göre ekonomik büyüme politik istikrar ile pozitif yönde ilişkili iken piyasadaki

³ Bir yarı kamusal mal ve hizmet olarak eğitim ve okullaşma oranları ile kamu kesimi tüketim harcamaları buna örnek olarak verilebilir.

⁴ Konu hakkında yapılmış ilk çalışmalardan bir diğerinde King ve Rebelo (1990), ABD ekonomisi üzerinde içsel büyüme teorisini esas alarak ulusal bir vergileme sistem değişikliğinin uzun dönem büyüme üzerinde olumsuz etkisinin olabileceğine vurgu yapmışlardır.

bozulmalarla ise negatif yönde istatistiksel ilişkiye sahiptir.⁵

Dowrick (1992), 1960-1988 yılları arasındaki dönem için 113 ülkeyi yatay kesit analizi yöntemi ile ele aldığı çalışmada büyüme ile vergileme arasında güçlü bir ters yönlü ilişki bulmuştur. Ancak yine çalışmaya göre, kurumlar vergisi söz konusu olduğunda büyüme ile vergileme arasında böyle bir etkileşim geçerli olmamaktadır. Engen ve Skinner (1992) 1970-1985 yılları arası dönem için 107 ülkeyi yatay kesit analizi ile incelemiş ve gerek kamu harcamalarının gerekse de vergi gelirlerinin büyüme oranları üzerinde negatif yönde etkisi olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. Easterly ve Rebelo (1993) 1970-1988 yıl aralığı için yatay kesit analizi ile 100; 1870-1988 yılları arası uzun dönem etkileri analiz için de panel veri analizi yöntemiyle 28 ülkeyi teste tabi tutmuşlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre; vergileme yapısı ile büyüme arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır ve maliye politikası ülke ekonomisinin büyüklüğüne duyarlıdır. Kamu kesiminin üstlendiği taşımacılık ve iletişim yatırımları ekonomik büyümeyle pozitif yönde ilişkilidir.

Cashin (1995) 1971-1988 dönemi için 23 gelişmiş ülkeyi zaman serisi analizi ile ele aldığı çalışmada kamu transfer harcamaları, kamu yatırımları ile ekonomik büyüme arasında pozitif; vergiler (gelir, servet, sermaye üzerinden alınan vergiler ve sosyal güvenlik payları) ile büyüme arasında ise negatif yönde istatistiksel ilişkiye rastlamıştır. Devarajan vd. (1996) 1970-1990 dönemi için yapmış oldukları panel veri analizinde 43 ülkede kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Tersine, kamu sermayesi vasıtasıyla yapılan harcamalar ise ekonomik büyümeyle ters yönde ilişkilidir. Bleaney vd. (2001) ise 22 ülke için panel veri analizi ile yaptığı çalışmada 1970-1995 dönemini ele almış ve kurduğu denkleme hükümetin bütçe kısıtını da dâhil etmiştir. Çalışmaya göre, üretken kamu harcamaları ile ekonomideki büyüme hızı arasında pozitif yönlü bir ilişki varken uzun dönem ekonomik büyüme ise vergilerden olumsuz yönde etkilenmektedir.

Nijkamp ve Poot (2004), maliye politikasına dair değişkenlerin dağınık bir biçimde ele alındığı geçmiş akademik çalışmaları inceledikleri meta analizlerinde 93 yayınlanmış çalışmayı ve 123 gözlemi yorumlamışlardır. Buna göre; kamu kesimi tüketim harcamaları, vergi oranları, eğitim, savunma ve altyapı harcamaları içerisinde özellikle eğitim ve altyapı harcamalarına dair bulguların güçlü olduğunu ve bu iki harcama türünün ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Görece yakın dönem bir diğer çalışmada Easterly (2005) bütçe dengesinin ekonomik büyüme değerleri ile olan ilişkisini incelemiştir. Yatay kesit analiziyle 1980-1999 dönemi ve 20 gelişmekte olan ülkenin ele alındığı bu çalışmada, bütçe açıkları takip eden borç krizlerinin de ana tetikleyicisi olarak yapısal borçlanma sorunlarını ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir.

Gupta vd. (2005) 39 az gelişmiş ülkeyi 1990-2000 dönemi için ele aldıkları çalışmalarında maliye politikası ve harcama kompozisyonunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre mali konsolidasyon kısa veya uzun dönemde ekonomiye zarar vermemekte ve maliye politikası uygulamaları ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yine bu doğrultuda, mali açıklar arttıkça ekonomik büyüme de bundan olumsuz yönde etkilenmektedir. Angelopoulos vd. (2008), 1980-2000 arası dönemi panel veri analizi ile inceledikleri çalışmada, ilgili yıl aralığı için 64 ülkenin kamu kesimi harcamalarının büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ancak ekonomik büyüme ile vergiler arası etkileşim

⁵ Barro (1990) maliye politikası ile ekonomik büyüme ilişkisinin içsel büyüme etkileşimini ilk kez ortaya koyan araştırmacılardan biridir. Sözü edilen çalışmada üretken-üretken olmayan kamu harcaması ve bozucu-bozucu olmayan vergileme olgularına yer verdiği görülmektedir.

açısından bakıldığında (çalışmada her ne kadar büyümeyle ilişkisi açısından istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılsa da), yönü bu denli kesin olmayan bir ilişkiye rastlanıldığı belirtilmekle yetinilmiştir. Dincă ve Dincă (2013) maliye politikası ile ekonomik büyümeyi doğrudan Avrupa Birliği üyesi ülkelerle ele almışlar ve panel veri analizi vasıtasıyla oluşturdukları alt modellerle yeni ve eski AB üyesi ülkelerde maliye politikası ve mali konsolidasyon uygulamalarını analiz etmeye gayret etmişlerdir. 2001-2011 dönemini kapsayan çalışmada, ekonomik büyümenin mali baskıdan⁶ pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmış; açıklayıcı değişkenlerden kamu harcamaları, döviz kuru ve kamu borcu ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemiştir.

Yukarıda değinilen çok sayıda değişkenli çalışmalar haricinde maliye politikasını bir bütün olarak ele almamış olmakla birlikte; mikro düzeyde, kamu kesimi değişkenleri ile ekonomik büyüme arası ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin; *sosyal güvenlik harcamaları* ile ekonomik büyüme arası ilişkileri inceleyen çalışmalardan; Korpi (1985), McCallum ve Blais (1987), Castles ve Dowrick (1990), Perotti (1992, 1994), Cashin (1995), Bellettini ve Ceroni (2000) bu iki değişken arasında pozitif yönde bir etkileşim bulunduğunu tespit etmişlerdir. Öte yandan, Mirlees (1971) ve Bleaney vd. (2001) ise çalışmalarında sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğine dair çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bir diğer değişken açısından, kamu kesimince gerçekleştirilen *altyapı harcamalarının* ekonomik büyüme ile ilişkisine dair çalışmalarında; Ratner (1983), Kocherlakota ve Yi (1997), Lau ve Sin (1997), Kneller vd. (1999), Angelopoulos vd. (2007) ve Benos (2009) bu iki değişken arasında pozitif yönde istatistiksel ilişki bulmuşlardır. Buna karşın, Tatom (1991, 1993), Holtz-Eakin (1994), Garcia-Mila vd. (1996) altyapının ekonomik büyüme üzerinde oynadığı role dair yeterli kanıt ulaşılamamışlardır.

Vergi oranları ile ekonomik büyüme arası ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan biri Solow'a (1956) aittir. Çalışmaya göre vergi politikasının büyüme değerleri üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Buna karşın Romer (1986) ise vergilerin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkileri olabileceğini vurgulamaktadır. Barro (1990) vergilerin sermaye birikimi üzerinde bozucu etkiler yaratabileceğini ve bu nedenle büyüme üzerinde negatif etkiler yaratabileceğini vurgulamıştır. Yine, Helms (1985) ile Gale ve Potter (2002) tercih ve güdülerini olumsuz etkilediği gerekçesiyle vergilemenin büyüme üzerindeki etkisini olumsuz görürken; Katz vd. (1983), vergiler sayesinde elde edilecek gelirlerin kamu harcamasına dönüşmesi dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratacağını yorumlamışlardır.

Eğitim ve sağlık harcamaları da ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenen diğer kamu kesimi değişkenlerindedir. Eğitim alanına odaklanan çalışmalardan Evans ve Karras (1994), Hansson ve Henrekson (1994) ve Barro (2013) bu değişkenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak yine de eğitim harcamaları, çalışmalarda genellikle çeşitli kukla değişkenler vasıtasıyla ya da ikincil düzeyde yer aldığı için bu konuda sağlıklı bir çıkarıma yapabilmek mümkün görünmemektedir.⁷ Örneğin; Barro (2013) erkek işgücünün üst düzey okullaşma oranlarını eğitim harcamasını tanımlamada kullanırken Evans ve Karras (1994) eğitim harcamaları elastikitesini çalışmalarına konu etmişlerdir. Benzer şekilde, bir diğer yarı kamusal mal ve hizmet olarak

⁶ Çalışmada 'mali baskı' olgusu doğrudan vergiler ve dolaylı vergiler ile sosyal katkı paylarının toplamının GSYİH'e oranı olarak alınmıştır.

⁷ Analize konu ülke verileri eksik olduğu için çalışmamızda da eğitim harcamalarına sadece teorik düzeyde değinilmekle yetinilmiştir.

sağlık harcamaları için de bu etki büyük ölçüde pozitif yönde çıkmaktadır. Akar (2014), Türkiye’de uzun dönemde sağlık harcamaları, bu harcamaların nispi fiyatı ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Bhargava vd. (2000), Bloom vd. (2003), Chakraborty (2004), Narayan vd. (2010), Elmi ve Sadeghi (2012) ile Cooray (2013) yapmış oldukları zaman serisi ve panel veri analizleri vasıtasıyla söz konusu pozitif istatistiksel etkiyi (sağlık harcamaları, yetişkin yaşam süresi, yaşam beklentisi, sağlık sermayesi gibi farklı bağımlı değişkenlerle de olsa) tespit etmişlerdir.

Yine, *savunma harcamaları* ve ülkeler arası silah ticareti ile ekonomik büyüme ilişkisi konusunda da yapılmış kayda değer sayıda araştırma bulunmaktadır. Doğrudan ekonomik büyüme veya diğer kamu mali değişkenleriyle⁸ ilişkilendirilerek yapılan bu çalışmaların sonuçlarının belirli bir tutarlılıkta olduğunun söylenmesi güçtür. Bu konuda bilinen ilk çalışmalardan olan Benoit (1973, 1978), Kaldor (1976), Kennedy (1983), Weede (1986) askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir istatistiksel ilişki tespit ederken Deger ve Smith (1983), Lim (1983), Deger (1986) aynı ilişkinin yönünü negatif olarak bulmuşlardır. Öte yandan, Hill (1978), Biswas ve Ram (1986) ile Mintz ve Stevenson (1995) ise savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair herhangi bir bulguya ulaşamamışlardır. Takip eden dönemlerde de pek çok mikro düzeydeki çalışmada farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Ancak literatürde tüm bu değişkenler ile ekonomik büyüme üzerindeki karşılıklı etkileşimlerini maliye perspektifinden ele alan bir yakın dönem çalışmanın eksikliği hissedilmektedir. Tüm bunların ötesinde, önceki çalışmaların hemen hiçbirinde bu çalışmada kurgulamış olduğumuz üç temel unsurdan ikisi bir arada yer almamaktadır. Bunların birincisi, çalışmalar arasında değişkenlerin bir bütün halde ele alındığı analizin yok denecek kadar az olmasıdır. İkincisi, benzer şekilde bir bütüncüllük içerisinde doğrudan Avrupa Birliği’ne eğilen yakın dönem üst düzey çalışmaya rastlanmamış olmasıdır. Üçüncüsü ve çalışmayı diğerlerinden kesin bir çizgiyle ayıracağını düşündüğümüz nokta, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin analizi yanında Türkiye’nin AB’ye muhtemel katkı veya maliyetlerin tespitinin yapılmasıdır.

3. VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Çalışmada, optimum düzeyde mali değişken ile konsolide edilmiş veri seti vasıtasıyla panel veri analizinin güncel çalışmalarda yararlanılan en uygun yöntemleri tercih edilerek ilk modelde Avrupa Birliği üyesi ülkeler sınamaya tabi tutulacak; ardından, AB üyesi ülke verileriyle yapılan ilk analize ikinci modellemede Türkiye de dahil edilecektir. Böylelikle, hem birinci ve ikinci modelden hem de birinci ve ikinci model arasında oluşacak farklılıklar üzerinden AB üyesi ülkeler yanı sıra Türkiye için çeşitli çıkarımlar yapılabilecektir. Öte yandan, yine bu modellemeler vasıtasıyla Türkiye’nin AB’ye maliye politikası ve ekonomik büyüme ilişkisi çerçevesinde olası katkılarının veya etkilerinin nihai tahliline ulaşılabileceği ve ampirik bulguların politika yapımcılar ile akademisyenler nezdinde yol gösterici olabileceği değerlendirilmektedir. Kullanılacak veri seti, ülke grubu ve ekonometrik modelin teorik çözümümleri aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

⁸ Örneğin; savunma harcamalarını borçla ilişkilendiren çalışmalarda da söz konusu bütüncüllüğün olmadığı görülebilmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için; İpek ve Esener (2014) ile Esener ve İpek (2015)’e bakılabilir.

Tablo 1: Verinin Tanımlanması

DEĞİŞKEN	TANIMI	KAYNAK
KBGSYHBUY	Kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Büyüme Oranı	WDI 2016
KSAGHARC	Kamu Kesimi Sağlık Harcamaları/GSYİH	WDI 2016
SAVHARC	Savunma Harcamaları/GSYİH	WDI 2016
VERGIGSYH	Toplam Vergi Gelirleri/GSYİH	WDI 2016*
KTUKHARC	Kamu Kesimi Tüketim Harcamaları/GSYİH	WDI 2016
SOSHARC	Sosyal Güvenlik Harcamaları/GSYİH	WDI 2016
ARGECSYH	Kamu Kesimi Araştırma ve Geliştirme Harcamaları/GSYİH	WDI 2016
KBORCGSYH	Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku/GSYİH	WDI 2016*

* İkinci modelde Türkiye için Kalkınma Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı internet sayfalarında yer alan verilerden yararlanılmıştır.

Araştırmada kullanılacak veriler Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators) ve T.C. Kalkınma Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı resmi internet sayfaları üzerinden derlenmiştir. Ölçek küçüklüğü veya veri noksanlığı gibi nedenlerden ötürü, bazı küçük ülkeler ile yoğun doğal kaynaklara sahip ülkelerin çalışma kapsamı dışında tutulmasının makul olacağı düşünülmüştür.

1996-2012 yıl aralığı analizin yapılacağı dönem olarak benimsenmektedir. Analize konu ülke veri seti, Avrupa Birliği'nin kurucu ve lokomotif sayılabilecek ülkeler (birinci ve ikinci genişlemede katılan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Birleşik Krallık vb.) yanı sıra son krizden görece fazla etkilenerek mali konsolidasyon ve sürdürülebilirlik sorunları yaşayan ülkeler (PIIGS - Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) başta olmak üzere 17 yıl ve 18 ülkeyi kapsamaktadır.⁹ Yapılan analizle bütçe ve borçlanmaya bağlı açıklarla yüzleşen ülkelerle bunu kapatma konusunda onlarla birlikte hareket eden ülkelerin çabalarının konsolide edilebileceğine inanılmaktadır. Yine, bu yol ile sorunun *konjonktürel* nedenlerden mi yoksa *yapısal* temelli mi olduğuna dair sorulara cevaplar aranacak ve gözlemler sonucunda çözüm önerileri sıralanacaktır. Öte yandan, yukarıda da değinildiği üzere genişletilmiş modelde AB ülkelerine aynı maliye politikası verileriyle Türkiye de dâhil edilerek değişkenlerdeki potansiyel etkiler bir de "Türkiye de Avrupa Birliği'nin bir parçası olsaydı" varsayımı çerçevesinde analiz edilecektir. Bu soru ve perspektif aynı zamanda çalışmanın öncüllerinden kesin çizgilerle ayrılacağını düşündüğümüz temel noktalardandır.

Avrupa Birliği ve Türkiye açısından maliye politikası değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ampirik olarak analiz edilmeye çalışılırken yöntemle göre konu seçimi yerine konuya en uygun yöntemin seçilmesi hususuna özel önem atfetmek yerinde olacaktır. Maliye değişkenlerinin büyüme üzerindeki belirleyici rolünün ne olduğunu 'zaman ve mekân bütünlüğü' içerisinde ele alan yakın dönem akademik çalışmalarca benimsenen en güncel panel veri analiz yöntemleri¹⁰ çalışmamızda da kullanılmalıdır. Bu çerçevede, geçmiş araştırmalar yöntemleri itibarıyla incelenmiş ve yapılan planlamada statik¹¹ ve dinamik¹²

⁹ Ülkeleri gösteren tablo EK-1'de yer almaktadır.

¹⁰ Panel veri analizi, zaman boyutuna ait kesit verilerinin kullanılarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemi olarak tanımlanabilir (Greene, 2003: 612). Bu yöntem ülkeler, çalışanlar, firmalar, hanehalkları ve benzeri kesit gözlemlerin belli bir zaman aralığı içerisinde bir araya getirilmesinden oluşmaktadır (Baltagi, 2001: 1; Arellano, 2003: 1). Çalışmalara havuz yöntemiyle başlanılmakta; sabit ve rassal etkiler modellerinin karşılaştırılması ile analiz sonlandırılmaktadır.

¹¹ Panel veri analizi yöntemlerinde bazı ekonometrik problemlerle karşılaşılabilir. Bunlar (Mileva, 2007); endojen değişkenin hata terimi ile korelasyon içinde bulunmasından, hata terimi içerisinde sabit etkiler modeline bağlı doğrusal zamanlı değişmezlerin açıklayıcı değişkeni

panel veri analizlerinin bir bileşkesinin¹³ araştırmamız içerisinde kullanılmasının yerinde olacağına kanaat getirilmiştir. Öte yandan, ülkelerin ekonomik yapı ve coğrafya farklılığı gibi niteliksel bazı farklılıkları bulunması nedeniyle ve zamana bağlı farklılaşmaların da hesaba katılması gerekçesiyle dinamik sınımanın da¹⁴ modele eklenmesinin anlamlı olacağı değerlendirilmektedir. Nihai olarak, bu yollar ile birlikte toplamda çok daha tutarlı istatistiksel sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.¹⁵

4. AMPİRİK BULGULAR

Belirtilen kapsam ve teknikler doğrultusunda gerçekleştirilen ampirik analizlere ait sonuç tabloları çalışma ekinde (sırasıyla, havuz yöntemi EK-2’de; sabit-rassal etkiler EK-3’te; dinamik panel veri analizleri ise EK-4’te) yer almaktadır.

EK-2’de yer alan havuz yöntemi sonuçlarına göre, kamu kesimi sağlık harcamalarının beklentinin aksine kişi başına GSYİH büyüme değerleri ile negatif yönde etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Model 2 ile birlikte denkleme Türkiye dahil edildiğinde söz konusu etki görece azalsa da kayda değer bir düzeye düşmediği savunulabilir.¹⁶ Vergiler ise ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye dahil edildiğinde ise bu etki gözle görülür şekilde azalmaktadır. Bu beklenen sonucun belki de başlıca nedeni vergi yükünün gelişmiş ülkeler başta olmak üzere Avrupa Birliği içerisinde ülkemize kıyasla yüksek oluşudur. Her iki model açısından istatistiksel olarak anlamlı çıkan bir diğer değişken sosyal güvenlik amacıyla gerçekleştirilen harcamalardır. Bu harcamaların 17 yıllık süreç esas

etkilemesinden, bağımsız değişken olarak yer alabilecek bir gecikmeli değişkenin otokorelasyona neden olması, kısa zaman dilimi yanı sıra uzun ülke boyutunun bulunması olarak sıralanabilir.

¹² Yıl boyutu görece kısa buna karşın ülke sayısı görece fazla olan çalışmalarda alternatif bir çözüm yolu olarak dinamik modelleme önerilmektedir. Bu metot ile gecikmeli değişkenin yarattığı fark değişimleri de modelin spesifikasyonu içerisine katılmaktadır. Bu tür modellemelerde araç değişkenin modele uyarlanmış olması da önem arz etmektedir. Çünkü bu sayede fark sonucunda ortaya çıkacak olan artık içerisindeki olası korelasyonun da önüne geçilebilecektir. Arellano ve Bond (1991), Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile içsel değişkenlerin gecikmeleri kavranarak söz konusu sorunlar bertaraf edilebilmektedir (Dunne vd., 2004: 129).

¹³ Havuz yöntemi ardından her iki sınımanın birlikte yapılacak olmasının gerekçesi, zaman aralığının hem makro panellerde benimsenen ülke genişlik bandında olmayışı hem de mikro panellerdeki yıl aralığının üzerinde oluşudur. İki koşulu da yerine getirmeyen veri setlerinde, her iki sınımanın birlikte yapılarak elde edilecek çıktılar üzerindeki ortak noktalardan hareketle politika üretmenin makul olacağı değerlendirilmektedir. Bu konu hakkında daha fazla teknik bilgi için bkz.; Eberhardt, 2011: 7.

¹⁴ GMM kullanımında iki metot vardır. Bunların birincisi “fark” diğeri ise “sistem” GMM olarak adlandırılmaktadır. Fark GMM yönteminin birtakım eksik yönlerinin bulunması nedeniyle Blundell ve Bond (1998) tarafından yeni bir tahminci olarak sistem GMM tanıtılmıştır. Bu tahminciyle birlikte fark ve düzeylerde oluşan olası tüm ilişkiler bütünleştirilmiştir. Arellano ve Bond’un (1991) fark GMM tahmincisinin sınırlı örneklem özelliklerine sahip olması ve özellikle de zaman (T) görelisi olarak ülke sayısından (N) küçük olduğunda tutarsız sonuçlar verebilmesi sistem GMM’in zaman içerisinde tercih edilirliliğini artırmıştır. Bu konuda hangi GMM modelinin nihai olarak seçilip yorumlanacağını Hansen testi açıklamaktadır. Eğer test sonucunda araç değişkenler geçerli ise sistem GMM tercih edilmeli değil ise fark GMM uygulanmalıdır.

¹⁵ Çalışmada AB, Türkiye ve diğer aday ülkelerin mali süreklilik, konsolidasyon ve bunlara etki eden diğer faktörlerine ilişkin gözlemler kullanılarak ülke paneli elde edilecektir. Panel veri regresyonlarının öncelikli olarak STATA programı ile tahmin edilmesi planlanmaktadır.

¹⁶ Bu noktada, Avrupa Birliği üyesi ülkelere özellikle gelişmiş Batı Avrupa ekonomilerinin yaş ve sağlık giderlerinin görece fazla olduğu düşünüldüğünde sağlık giderlerinin kişi başı refah göstergeleri üzerinde pastadan daha fazla pay alıyor oluşuna şaşılmanması gerektiği yorumu da yapılabilir. Yine değinildiği üzere, belki de ülkemizin genç ve dinamik nüfusu ile birlikte ikinci modelde söz konusu negatif durum bir nebze de olsa azalmaktadır.

alındığında AB’de Türkiye’ye kıyasla daha büyük bir öneme haiz olduğu görülmektedir. Aynı tabloda son olarak, kamu kesimi borç oranlarındaki yüzde artışın kişi başına GSYİH üzerinde negatif etkisi Model 1 ve 2 analizlerinde açıkça görülmektedir. Başta Yunanistan olmak kaydıyla Portekiz, İrlanda, İtalya, İspanya (PIİGS) gibi Avrupa’daki pek çok ülkenin borç krizleriyle yüzleşiyor olması veya Maastricht Kriterlerinin borç koşuluna uyamıyor oluşu bu negatif ilişkide önemli bir paya sahiptir. Aksine, gelişmekte olan reformist ekonomiler gibi Türkiye’nin de iç ve dış borç yönünden 80’ler ve 90’lardaki borç erteleme ve krizleri gibi karanlık deneyimler sonucunda bankacılık sektörünü ve kamu kesimini çeşitli düzenleyici ve denetleyici adımlarla (4749 ve 5018 sayılı yasalar vb.) neoliberal düzlemde sınırlama gayretinde olduğu bilinmektedir.

Gerek sabit etkiler gerekse rassal etkiler modelleri ile yapmış olduğumuz analizlerde de önemli sayıda mali değişkenin ekonomik büyüme değerleri ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. EK-3’te yer alan Hausman testi doğrultusunda makul sonuçların sabit etkiler modelleri üzerinden yorumlanması gerektiği tespit edilmiş ve buna göre vergiler, kamu tüketim harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve kamu kesimi AR-GE harcamalarının kişi başına GSYİH ile her iki modelde de¹⁷ ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analizlere göre tıpkı havuz yönteminde olduğu gibi vergiler ekonomik büyüme ile pozitif yönde ilişki içerisindedir. Aynı şekilde sosyal harcamalar da istatistiksel anlamlılık seviyesi daha düşük olmakla birlikte aynı yönde hareket eder görünmektedir. Her iki bağımsız değişken için de Türkiye modellemeye dahil edildiğinde etki seviyesinin görece düştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum, gerek toplam vergi yüzdelerinin gerekse de sosyal güvenlik harcamalarının AB’de yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan, aynı tabloda kamu harcamalarına vekâleten kullanmakta olduğumuz kamu kesimi tüketim harcamaları değişkeninin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişkenin işareti rassal modellerde de benzer şekilde çıkmıştır. Bu durum belki de ‘kamu kesiminin doğrudan piyasa ekonomisi içerisine dahil olmasının bazı sakıncalar doğurabileceği’ şeklinde yorumlanabilir. Vergilerle aksi yönde olan aynı ilişki vasıtasıyla elde edilecek gelirlerin, kamunun tüketim değil de diğer toplumsal hizmet kanallarına yönlendirilmesi (altyapı, büyük maliyet gerektiren yatırım faaliyetleri ve sosyal harcamalar gibi), iktisaden arzulan amaçlara daha hızlı ulaşılmasına da hizmet edebilir. Yine böylelikle, olası özel sektör dışlamalarının da önüne geçilebilecektir. EK-3’te son olarak, AR-GE faaliyetlerinin ekonomik büyüme ile negatif yönde istatistiksel ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Bunun muhtemel nedeni, bu faaliyetlerin toplumsal geri dönüşünün çok daha uzun yıllara yaygın olması olabilir. Ancak yine de gerek havuz ve dinamik modellemelerde gerekse rassal etkiler analizlerinde benzer sonuçlara ulaşılmadığı için net yorum yapılmasının sağlıklı olmayabileceği de değerlendirilebilir.

Ampirik çalışmaya esas alınan yıl sayısının statik analiz açısından görece sınırlı oluşu ve teorik kısımda değinilen diğer teknik nedenler dolayısıyla çalışmamızda dinamik analize de yer verilmesinin makul sonuçlara ulaşmada anlamlı olacağı düşünülmüştür.¹⁸ Bu çerçevede, EK-4’te yer alan analizler doğrultusunda; vergilerin ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif, kamu tüketim harcamalarının ise bağımlı değişkeni negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, sınanan her iki model için de aynı şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle, dinamik modele Türkiye’nin de dahil edildiği ikinci analizde sosyal harcamaların ve kamu tüketim harcamalarının etkilerinin (sırasıyla pozitif ve negatif olarak) güçlendiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, her ne kadar %95 istatistiksel anlamlılık düzeyinde olduğu aynı tablodan tespit edilmiş olsa dahi *-önceki*

¹⁷ EK-2 için olduğu gibi burada da yalnızca Model 1 ile Model 2’deki ortak istatistiksel anlamlı değişkenler üzerinden yorum yapılmasının makul ve isabetli olacağı düşünülmüştür.

¹⁸ Savunma harcamaları ile borçlanmaya dair benzer bir diğer çalışma için bkz.; Dunne vd., 2004.

analizlerde yer alan sonuçların aksine-, toplam vergiler bağımsız değişkeni için ülkemizin Model 2 ile sisteme dahil edilmesinin büyük bir katkı veya farklılaşma yarattığının söylenmesi (en azından katsayı düzeyinde) güç görünmektedir.

Tablo 2: Tüm Model ve Yöntemler İtibariyle İstatistiksel Olarak Anlamli Ortak Değişkenler ve İşaretleri

(KBGSYHBUY için)	Havuz Yön.	Sabit ve Rassal Etkiler Yön.	Dinamik Panel Yön.
KSAGHARC	-		
SAVHARC			
VERGIGSYH	+	+	+
KTUKHARC		-	-
SOSHARC	+	+	+
ARGECSYH		-	
KBORCGSYH	-		

Not: Bu tablo, ek kısımda yer alan EK-2, EK-3 ve EK-4'teki tüm Model 1 ve Model 2 sütunları için birlikte/toplu anlamlılığın yönünü göstermesi ve değerlendirilmesi gayesiyle derlenmiştir.

Çalışmada yer alan modeller teker teker ele alındığında, başkaca değişkenler anlamlı çıkmışsa da¹⁹ toplu bir değerlendirme, analizde tutarlılık açısından daha makul sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir. Böyle bakıldığında, her iki model için de (AB ve Türkiye ile AB) kişi başına GSYİH büyümesi ile maliye politikası değişkenlerini ortak etkileyen değişkenler Tablo 2 vasıtasıyla sunulmuştur. Buna göre, vergiler ve sosyal güvenlik harcamalarındaki artışlar ekonomik performansı tüm analizlerde olumlu yönde etkilerken kamu kesimi tüketim harcamaları ise ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumsuz etki yaratmaktadır. Yine beklenenin aksine sağlık ve AR-GE harcamalarının (ki bunun bir nedeninin geri dönüşlerinin önemli ölçüde uzun yıllara yaygın gerçekleşmesi olabilir) kişi başı GSYİH ile ters yönlü kısmi bir ilişkisi tespit edilmiş, havuz yönteminde ise her iki modelde de kamu borçlanmasının ekonomik performansı istatistiksel olarak olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Öte yandan, modele Türkiye dahil edildiğinde işaretin yönünde bir değişiklik olmamakla birlikte bazı değişkenlerde sıçramalar yaşanabildiği de görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bağımsız değişkenlerden toplam vergilerde, kamu borçlarında, kamu kesimi tüketim harcamalarında ve sosyal güvenlik harcamalarında Türkiye'nin seçilmiş AB üyesi ülkelere pozitif veya negatif yönde gözle görülür etki yaratacağı savunulabilir. Son olarak, ülkemiz açısından bir diğer dikkat çekici nokta da belki de savunma harcamalarına dairdir. Her ne kadar Tablo 2'de ortak anlamlılık açısından tek etkisiz görünen bağımsız değişken olsa da, sadece Türkiye açısından bakıldığında, gerek havuz yönteminde gerekse de rassal etkiler modelinde kısmen anlamlı değerlere ulaşıldığı söylenebilir. Savunma harcamalarının artışı (denkleme ülkemiz dahil edildiğinde) bağımlı değişkenle görece anlamlı ve ters yönlü bir ilişkiye işaret etmektedir. Ancak bu konuda kesin yargılara ulaşılabilmesi için çok daha derinlemesine analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu ise bir başka muhtemel çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

¹⁹ Örneğin; her iki modele ait testlerin çeşitli kısımlarında kamu kesimi borçlanma ve savunma harcamaları değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ancak bu durum her iki model ile aynı anda, aynı testle desteklenmemiştir. Bu nedenle Tablo 2'de bu ve benzeri değişkenler dışarıda bırakılmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada bilinen bazı maliye politikası göstergeleri ile ekonomik büyüme arası etkileşim irdelenmeye çalışılmıştır. Veri, ülke ve yıl sınırlaması nispetinde ele alınan mali değişkenler ile kişi başına GSYİH üzerinden yapılan analizlerde özellikle vergiler, sosyal güvenlik harcamaları ve kamu tüketim harcamalarının ekonomik büyümeyi anlamada önemli bağımsız değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya göre, vergiler ve sosyal güvenlik harcamaları ekonomik performansı olumlu yönde etkilerken kamu kesimince gerçekleştirilen tüketim harcamaları ise GSYİH değerlerini negatif yönde etkilemektedir. Çeşitli ampirik yöntemlerle yapılan ana model sınamalarının ardından seçilmiş AB ülkelerine geliştirilmiş modelde Türkiye de dahil edilmiş ve işlemler tekrarlanmıştır. Ülkemizin dahil edildiği modellerde de tabloların altında yorumlanan bazı katsayı farklılaşmaları ötesinde (analizlerin çoğuna Türkiye dahil edildiğinde özellikle vergi ve sosyal güvenlik harcamalarının etkisi görece azalsa da) büyük çaplı bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. Bir diğer deyişle, sözü edilen üç mali değişken ülkemiz açısından da ekonomik büyümeyi anlamada benzer öneme sahiptir. Yine borçlanma, AR-GE ve savunma harcamaları da kişi başı GSYİH’i anlamada kısmen anlamlı diğer değişkenlerdir. Sonuç olarak, ampirik bulgular doğrultusunda maliye politikasının ülke ekonomi politikalarına yön vermede önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu etki her zaman pozitif veya negatif olmamaktadır. Araştırma sonuçları bir bütün olarak yorumlandığında, kamu kesiminin fiskal ve ektrafiskal fonksiyonları yerine getirirken vergiler veya sosyal güvenlik harcamalarını etkin birer araç olarak kullanmasının olumlu etkisi olacağı düşünülebilir. Ancak bunun yanı sıra toplanan bu vergilerin kamu kesimince tüketime yönlendirilmesinin öncelikli tercih olarak görülmemesi gerektiği de çalışmada rastlanılan bir diğer sonuçtur.

- AKAR, S. (2014). Türkiye'de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nispi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(1), 311-322.
- ANGELOPOULOS, K., ECONOMIDES, G., KAMMAS, P., (2007). Tax-Spending Policies and Economic Growth: Theoretical Predictions and Evidence from the OECD, *European Journal of Political Economy*, vol. 23, 885-902.
- ANGELOPOULOS, K., PHILIPPOPOULOS A., TSIONAS E. (2008). Does Public Sector Efficiency Matter? Revisiting the Relation Between Fiscal Size and Economic Growth in a World Sample, *Public Choice* 137, 245–278.
- ARELLANO, M., (2003). *Panel Data Econometrics*, Oxford University Press, New York.
- ARELLANO, M., BOND, S., (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations, *Review of Economic Studies*, 58, 277-297.
- BALTAGI, B.H., (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*, Second Edition, John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, 2001.
- BARRO, R.J., (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth, *Journal of Political Economy*, vol. 98, 103-125.
- BARRO, R.J., (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries, *The Quarterly Journal of Economics*, 106 (2), 407-443.
- BARRO, R.J., (1996). Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study, *NBER Working Paper No. 5698*.
- BARRO, R.J., (2013). Education and Economic Growth, *Annals of Economics and Finance*, 14-2, 301-328.
- BELLETTINI, G., CERONI, C., (2000). Social Security Expenditure and Economic Growth: An Empirical Assessment, *Research in Economics*, vol. 54, no. 3, 249-275.
- BENOIT, E., (1973). *Defence and Economic Growth in Developing Countries*, Lexington Books, Boston.
- BENOIT, E., (1978). Growth and Defence in Developing Countries, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 26, 261-280.
- BENOS, N., (2009). Fiscal Policy and Economic Growth: Empirical Evidence from EU Countries, *MPRA Paper No. 19174*.
- BHARGAVA, A., JAMISON, D.T., LAU, L., MURRAY C.J., (2000). Modeling the Effects of Health on Economic Growth, *GPE Discussion Paper Series*, 33, 1-33.
- BISWAS, B., RAM, R., (1986). Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 34, 361-372.
- BLEANEY M., GEMMELL N., KNELLER R., (2001). Testing the Endogenous Growth Model: Public Expenditure, Taxation, and Growth over the Long Run, *Canadian Journal of Economics*, vol. 34, No. 1, 36 57.

- BLOOM, D.E., CANNING, D., SEVILLA, J., (2004). The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach, *World Development*, 32(1), 1–13.
- BLUNDELL, R., BOND S., (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models, *Journal of Econometrics*, Vol. 87, 115-143.
- CASHIN, P., (1995). Government Spending, Taxes and Economic Growth, *IMF Staff Papers*, vol. 42, no. 2, 237-269.
- CASTLES, F.G., DOWRICK, S., (1990). The Impact of Government Spending Levels on Medium Term Economic Growth in the OECD, 1960-85, *Journal of Theoretical Politics*, vol. 2, 173-204.
- CHAKRABORTY, S., (2004). Endogenous Lifetime and Economic Growth. *Journal of Economic Theory*, 116, 119–137.
- COORAY, A., (2013). Does Health Capital Have Differential Effects on Economic Growth, *Applied Economics Letters*, 20, 244–249.
- DEGER, S., (1986). Economic Development and Defence Expenditure, *Economic Development and Cultural Change*, 179-196.
- DEGER, S., SMITH, R., (1983). Military Expenditure and Growth in LDCs, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 27, no. 2, 335-353.
- DEVARAJAN S., SWAROOP V., ZOU HENG-FU, (1996). The Composition of Public Expenditure and Economic Growth, *Journal of Monetary Economics* 37, 313-344.
- DINCĂ, G., DINCĂ, M. S., (2013). The Impact of Fiscal Policy Upon Economic Growth in The European Union, *International Journal of Education and Research*, Vol. 1, No. 10, 1-12.
- DOWRICK S., (1992). Technological Catch Up and Diverging Incomes: Patterns of Economic Growth 1960-88, *Economic Journal Royal Economic Society*, vol. 102(412), 600-610.
- DUNNE, J. P., PERLO-FREEMAN S., SOYDAN, A., (2004). Military Expenditure and Debt in Small Industrialised Economies: A Panel Analysis, *Defence and Peace Economics*, Vol. 15, No. 2, 125-132.
- EASTERLY, W., (2005). What Did Structural Adjustment Adjust? The Association of Policies and Growth with Repeated IMF and World Bank Adjustment Loans, *Journal of Development Economics*, 76(1), 1-22.
- EASTERLY, W., REBELO, S., (1993). Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation, *Journal of Monetary Economics* 32, 417-458.
- EBERHARDT, M., (2011). Panel Time-Series Modeling: New Tools for Analyzing XT Data, http://www.stata.com/meeting/uk11/abstracts/UK11_eberhardt.pdf (Son Erişim Tarihi: 28.4.2016)
- ELMI, Z.M., SADEGHI, S., (2012). Health Care Expenditures and Economic Growth in Developing Countries: Panel Co-Integration and Causality, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12 (1), 88-91.
- ENGEN, E., KINNER, J. S., (1992). Taxation and Economic Growth, *National Journal*, Vol. 49, no 4, 617-42.
- ESENER, S.Ç., (2013). *Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Dış Borçlanmanın*

- Belirleyicilerinin İncelenmesi: 1980-2010*, T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Hermes Matbaacılık, Ankara Yayın No: 2013/424.
- ESENER, S.Ç., İPEK, E., (2015). Expanding Effects of Military Expenditures on External Debt in Developing Countries, *Journal of Business, Economics & Finance*, Vol4 (4), Aralık 2015, 617-632.
- EVANS, P., KARRAS, G., (1994). Are Government Activities Productive? Evidence from a Panel of U.S. States, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 76, no. 1, 1-11.
- GALE, W.G., POTTER, S., (2002). An Economic Evaluation of the Economic Growth and Tax Relief Reconciliation Act of 2001, *National Tax Journal*, vol. 55, 133-186.
- GARCIA-MILA, T., MCGUIRE, T.J., PORTER, R.H., (1996). The Effect of Public Capital in State Level Production Functions Reconsidered, *Review of Economics and Statistics*, vol. 1, 177-180.
- GREENE, W.H., (2003). *Econometric Analysis*, Prentice Hall, London, 5th Edition, 2003.
- GUPTA, S., CLEMENTS, B., BALDACCI, E., MULAS-GRANADOS, C., (2005). Fiscal Policy, Expenditure Composition and Growth in Low-Income Countries, *International Money and Finance*, vol. 24, 441-463.
- HANSSON, P., HENREKSON M., (1994). A New Framework for Testing the Effect of Government Spending on Growth and Productivity, *Public Choice* 81 (3-4), 381-401.
- HELMS, L.J., (1985). The Effects of State and Local Taxes on Economic Growth: A time Series Cross Section Approach, *Review of Economics and Statistics*, vol. 67, 574-582
- HILL, K.Q., (1978). Domestic Politics, International Linkages, and Military Expenditures, *Studies in Comparative International Development*, vol. 13, no. 1, 38-59.
- HOLTZ-EAKIN, D., (1994). Public Sector Capital and The Productivity Puzzle, *Review of Economics and Statistics*, vol. 76, no. 1, 12-21.
- İPEK, E., ESENER, S.Ç., (2014). Borçlanmayı Savunmak: Dış Borcun Belirleyicisi Olarak Türkiye’de Savunma Harcamaları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9-3, Sayı: Aralık 2014, 69-94.
- KALDOR, M., (1976). The Military in Development, *World Development*, vol. 4, no. 6, 459-482.
- KATZ, C.J., MAHLER, V.A., FRANZ, M.G., (1983). The Impact of Taxes on Growth and Distribution in Developed Capitalist Countries: A Cross-national Study, *American Political Science Review*, vol. 77, 871-886.
- KENNEDY, G., (1983). *Defense Economics*, St Martin's, New York.
- KING, R.G., REBELO, S., (1990). Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications, *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, vol. 98(5), 126-50.
- KNELLER, R., BLEANEY, M.F., GEMMEL, N., (1999). Fiscal Policy and Growth: Evidence From OECD Countries, *Journal of Public Economics*, vol. 74, 174-190.
- KOCHERLAKOTA, N.R., YI, K.M., (1997). Is There Endogenous Long-run Growth? Evidence from The United States and The United Kingdom, *Journal of Money, Credit, and Banking*, vol. 29, no. 2, 235-262.

- KOESTER R. B., KORMENDI R. C., (1989). Taxation, Aggregate Activity and Economic Growth: Cross country Evidence on Some Supply side Hypotheses, *Economic Inquiry* 37, 367-386.
- KORMENDI R., MEGUIRE Ph., (1985). Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence, *Journal of Monetary Economics*, 16, 141-63.
- KORPI, W., (1985). Economic Growth and The Welfare State: Leaky Bucket or Irrigation System?, *European Sociological Review*, vol. 1, no. 2, 52-60.
- LANDAU, D., (1983). Government Expenditure and Economic Growth: A Cross-Country Study, *Southern Economic Journal*, 49, 783-92.
- LAU, S.H.P., SIN, C.Y., (1997). Public Infrastructure and Economic Growth: Time Series Properties and Evidence, *Economic Record*, vol. 73, 125-135.
- LIM, D., (1983). Another Look at Growth and Defense in Developed Countries, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 31, no. 2, 377-384.
- MCCALLUM, J., BLAIS, A., (1987). Government, Special Interest Groups and Economic Growth, *Public Choice*, vol. 54, 3-18.
- MILEVA, E., (2007). Using Arellano-Bond Dynamic Panel GMM Estimators in Stata: Tutorial With Examples Using Stata 9.0, Economics Dept., Fordham University.
- MINTZ, A., STEVENSON, R.T., (1995). Defense Expenditures, Economic Growth, and the Peace Dividend: A Longitudinal Analysis of 103 Countries, *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 39, no. 2, 283-305.
- MIRLEES, J.A., (1971). An Exploration into the Theory of Optimum Income Taxation, *Review of Economic Studies*, vol. 38, 175-208.
- NARAYAN, S., NARAYAN, P.K., MISHRA, S., (2010). Investigating The Relationship between Health and Economic Growth: Empirical Evidence from A Panel of 5 Asian Countries, *Journal of Asian Economics*, 21, 401-411.
- NIJKAMP P., POOT J., (2004). Meta-Analysis of The Effect of Fiscal Policies on Long-run Growth, *European Journal of Political Economy*, vol. 20, Issue 1, 91-124.
- PEROTTI, R., (1992). Fiscal Policy, Income Distribution and Growth, *Columbia University Working Paper* 636.
- PEROTTI, R., (1994). Income Distribution and Investment, *European Economic Review*, vol. 38, 827-835.
- RATNER, J.B., (1983). Government Capital and the Production Function for U.S Private Output, *Economics Letters*, vol. 13, 213-217.
- ROMER, P.M., (1986). Increasing Returns and Long Run Growth, *Journal of Political Economy*, vol. 94, 1002-1037.
- SOLOW, R., (1956). A Contribution to The Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, 65-94.
- TATOM, J.A., (1991). Public Capital and Private Sector Performance, *Federal Reserve Bank of Saint Louis Review*, vol. 73, 3-15.
- TATOM, J.A., (1993). The Spurious Effect of Public Capital Formation on Private Sector Productivity, *Policy Studies Journal*, vol. 21, 391-395.

WEEDE, E., (1986), Rent Seeking, Military Participation and Economic Performance in LDCs, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 30, no. 2, 291-313.

EK-1. Çalışmada Yer Alan Ampirik Analizlerde Kullanılan Ülkeler

Avusturya Belçika Çek Cumhuriyeti Danimarka Fransa	Almanya Yunanistan Macaristan İrlanda İtalya	Hollanda Portekiz İspanya İsveç Birleşik Krallık	Estonya Finlandiya Türkiye
--	--	--	----------------------------------

EK-2. Havuz Yöntemine Ait Sonuçlar

	MODEL 1 (AB)	MODEL 2 (AB ve TR)
	KBGSYHBUY (Bağımlı Değişken)	
KSAGHARC	-.927361*** (-5.47)	-.926937*** (-5.08)
SAVHARC	.175168 (0.57)	-.4780099* (-1.74)
VERGIGSYH	.3351096*** (4.39)	.2606533*** (3.43)
KTUKHARC	-.2983057*** (-3.40)	-.1129518 (-1.41)
SOSHARC	.101384*** (3.29)	.0924254*** (2.95)
ARGECSYH	.4441691* (1.70)	.269234 (0.97)
KBORCGSYH	-.0342736*** (-5.28)	-.0274457*** (-4.07)
_SBT	4.842487** (1.99)	3.672944 (1.49)
F Test (veya Wald χ^2) p değeri	0.0000	0.0000
N	289	306
Ülke Sayısı	17	18
Minimum Gözlem Sayısı	17	17

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini; *_SBT sabit terimi*, N gözlem sayısını, F ise F-testini (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t ve z istatistikleri yer almaktadır.

EK-3. Sabit ve Rassal Etkiler Yöntemlerine Ait Sonuçlar

	MODEL 1 (AB)		MODEL 2 (AB ve TR)	
	KBGSYHBUY (Bağımlı Değişken)			
	Sabit E.	Rassal E.	Sabit E.	Rassal E.
KSAGHARC	.8500278* (1.92)	-.9190961*** (-4.91)	.6378245 (1.40)	-.9421755*** (-4.89)
SAVHARC	.0494093 (0.06)	.1774498 (0.52)	-.4238913 (-0.63)	-.4971044* (-1.69)
VERGIGSYH	.4119498*** (3.25)	.3534335*** (4.30)	.3622494*** (3.24)	.273976*** (3.46)
KTUKHARC	-1.572673*** (-5.97)	-.3376331*** (-3.45)	-1.479718*** (-5.60)	-.1321518 (-1.54)
SOSHARC	.16178* (1.66)	.1041061*** (3.08)	.1463106* (1.82)	.0959551*** (2.92)
ARGECSYH	-2.818637*** (-4.36)	.4011539 (1.39)	-2.710607*** (-3.94)	.2641118 (0.90)
KBORCGSYH	-.0004826 (-0.04)	-.0344527*** (-4.86)	-.0066842 (-0.53)	-.0276515*** (-3.89)
_SBT	19.56197*** (3.78)	5.213176* (1.93)	20.92065*** (4.29)	3.818838 (1.47)
F Test (veya Wald χ^2) p değeri	0.0000		0.0000	
Hausman Test χ^2 p değeri	0.0000		0.0000	
N	289	289	306	306
Ülke Sayısı	17	17	18	18
Minimum Gözlem Sayısı	17	17	17	17

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini; *_SBT* sabit terimi, N gözlem sayısını, F ise F-testini (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t ve z istatistikleri yer almaktadır.

EK-4. Arellano-Bond Dinamik Panel Yöntemine Ait Sonuçlar

	MODEL 1 (AB)	MODEL 2 (AB ve TR)
	KBGSYHBUY (Bağımlı Değişken)	
KBGSYHBUY (-1)	.166895* (1.90)	.077617* (0.85)
KSAGHARC	-.7260383 (-0.87)	-.4463495 (-0.49)
SAVHARC	-2.493326 (-0.93)	-1.566877 (-1.57)
VERGIGSYH	.7150049*** (4.64)	.7168448*** (3.90)
KTUKHARC	-1.050107*** (-3.82)	-1.379656*** (-4.26)
SOSHARC	.5023587** (2.23)	.5764052*** (3.84)
ARGEGSYH	-.1689259 (-0.25)	.1856712 (0.15)
KBORCGSYH	.0146728 (0.75)	.0152514 (0.73)
N	272	288
Sargan Test	432.407	416.7051
2. Sıra Otokorelasyon	-2.2406	-1.7452
Ülke Sayısı	17	18
Minimum Gözlem Sayısı	16	16

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini, N gözlem sayısını göstermektedir. Parantez içerisinde ise z-istatistikleri yer almaktadır. Analizde sağlam (robust) kestirim yöntemi kullanılmıştır.

